

Szibéria-kutatás ma

A hanti példa

Ruttkay-Miklián Eszter: Testi-lelki rokonság. A színjai hantik rokonsági csoportjai. Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L’Harmattan. 2012.

1. Reguly Antal, Jankó János, Munkácsi Bernát, Diószegi Vilmos, Schmidt Éva és sok más jeles Szibéria-kutató munkássága olyan öröksége a magyar néprajzkutatásnak, amely nemzetközi szinten is számottevő értéket képvisel. A hazai etnológusok számára a szibériai és belső-ázsiai népek kultúrájának megismerése nem a primitív idegenek vizsgálatát, hanem a kortárs rokon kultúrákban való elmélyedést jelentette. Már a kezdetektől fogva igen fontos volt a magyar néprajzkutatók számára a helyi nyelvek elsajátítása. Ennek nemcsak az az oka, hogy az őstörténeti vizsgálódásokban a nyelvrokonság kérdése jelentős szerepet kapott, hanem az is, hogy a helyi nyelvek ismeretével elődeink olyan érzékeny adatokhoz férhettek hozzá, amelyeket egy közvetítő nyelv használatával vagy közvetítő, tolmács segítségével nem érthettek volna el. A magyar Szibéria-kutatók képzettsége, valamint a hazai szibirisztika diszciplináris beágyazottsága amellet tanúskodik, hogy a finnugrisztika és az altajisztika Magyarországon nem csupán kiegészíti Szibéria etnológiai igényű kutatását, hanem szerves része annak. Ezeket a hagyományokat kívánja továbbvinni, a kutatási eredményeket tovább gazdagítani a szibiristák közössége Magyarországon. Nem halott, érintetlen örökség a magyar Szibéria-kutatás elmúlt csaknem kétszáz éve, hanem folyton megújuló kutatási hagyomány. Az évről évre megjelenő munkák és a hazai szibiristaközösség vitái azt mutatják, hogy a mai kutatók igyekeznek megfelelni annak az elvárásnak, amelyet elődeik példája rótt rájuk.
2. Ruttkay-Miklián Eszter 2012-ben megjelent munkája sajátos látásmódja, páratlan adatgazdagsága és alapossága révén a magyar Szibéria-kutatások legszebb hagyományait követi. E munka nemcsak a benne közvetített ismeretek miatt lesz fontos hivatkozási pontja a hazai obugrisztikai szakirodalomnak, hanem a miatt a rendkívül tisztességes, őszinte és hiteles kutatói magatartás miatt is, amely a szerző kutatásait jellemzi. Ez a kutatói hozzáállás jelenik meg a könyv lapjain, mely mérce is a további kutatások számára. A jelen vitakörben Nagy Zoltán, Sántha István és Mészáros Csaba kötetre adott reflexióira ad választ a szerző – folytatva azt az etnológiai diskurzust, amely a *Tabula* hasábjain 2012-ben megkezdődött.

Nagy Zoltán: Csernyecov után. Szabadon

3. Elöljáróban be kell valljam, hogy Ruttkay-Miklián Eszter könyve a színjai hantik rokonsági csoportjairól hozzám igen közel álló könyv. Közel álló, mert kutatásaink gyakorlatilag egymáshoz a legszorosabban kapcsolódnak; közeli, mert szinte ugyanakkor kezdtünk el terepre járni, pályánk alakulásában is voltak párhuzamosságok, és közeli, mert Eszter hozzám nemcsak szakmailag áll közel, de útjaink gyakran összefutottak, érintették egymást a hétköznapokban is. Nagyon fontos volt nekem Eszter mindig, még akkor is, ha szakmai kapcsolatunkat lehet, hogy nem annyira a hasonlóságok, mint inkább az ellentétek fűzték még szorosabbra. Ugyan mindketten a hantik között, a hantikkal végezzük munkánkat, mindketten róluk írunk és beszélünk, mégis olyan, mintha ellentétes világokban járnánk. Saját, asszimilálódott, ruszifikálódott vaszjugáni terepemről nézve az ő színjai terepe mindig maga volt a megtestesült egzotikum, az ő munkája volt az, ami a terepem által bennem kialakított hantiképtől mindig visszalendített ahhoz a képhez, amely közelebb volt a szakirodalomból ismertekhez, mint saját tapasztalataimhoz. És, gondolom, neki sem sokkal egyszerűbb elfogadnia mindazt, amit én mondok a hantikről a vaszjugániak alapján. Kontrollcsoportjai vagyunk egymásnak, ami időnként kijózanítóan

hat, segít abban, hogy sokkal differenciáltabban lássuk a hantikat, mint ahogy önmagunkban láthatnánk.

4. Azt gondolom, nem egyszerű örökség *finnugor néprajzot* vagy szalonképesebb nevén *finnugor népek néprajzát* művelni. A magyarországi etnológiának, az Európán kívüli népekkel foglalkozó szakirodalomnak meghatározó, ha mennyiségileg nem éppen a legerjedelmesebb tradíciójáról van ugyanis szó. A nyelvi és kulturális rokonság keresése a 19. század közepétől kezdve folyamatosan az érdeklődés középpontjában tartotta ezt a kutatási tematikát. A felhalmozódott irodalmi hagyomány alap, támasz lehet a kutatónak, ám ugyanennyire gúzsba is kötheti a kezét. Adottak azok a problematikák, melyekkel foglalkozni lehet, foglalkozni szokás, adottak azok a gondolkodási keretek, amelyek közt az anyagot értelmezni lehet, értelmezni szokás.
5. Ruttkay-Miklián Eszter könyve olyan kérdést választott kiindulásul, amely folyamatosan az obugrisztikai érdeklődés fókuszában volt, és amelyben viszonylagos egyetértés fedezhető fel a kutatási tradícióban. A rokonsági rendszerről, egyáltalán a rokonságról mint rendszerről való gondolkodás mélyen meghatározza a gondolkodási kereteket. Valerij Csernyecov impozáns rendszere a kétszintű társadalmi szerveződésről (Csernyecov 1939; 1942), a frátriák és nemzetségek rendszeréről szinte vita nélkül uralkodik több mint ötven éve. Azokról az egzaktak tűnő kritériumokról, amelyek kirajzolják ezeket a társadalmi szinteket, valójában csak részletkérdésekben van egyet nem értés a *mainstream* obugrisztikai irodalomban.¹
6. Ehhez képest a szerző bátran nyúlt a témához. Nem illusztrációt keresett saját színjai anyaga alapján, amelyet hozzá lehet illeszteni a kialakult, hallgatólag többé-kevésbé elfogadott rendszerhez, hanem feltette azt a kérdést, hogy ez a rendszer tesztelhető-e olyan gazdagságú és olyan szigorú empíriával, amilyennel még nem tesztelték. Megnézte, hogy saját tereptapasztalatai mennyire felelnek meg ennek a rendszernek, hogy létezik-e egyáltalán ez a rendszer, illetve az eddig elfogadott kritériumok hogyan működnek a gyakorlatban. A kérdésfeltevés, amely önmagában is igen fontos, alapvetően meghatározta munkája lehetőségeit. Egyrészt az elfogulatlan és rendkívül alapos terepismerettel rendelkező kutató szembesült azzal, hogy a rendszer nem pont úgy néz ki, ahogyan eddig gondolták, hogy sok olyan szempont létezik, sok olyan formája van az emberi kapcsolatoknak, amelyet rokonságként értelmezhetünk, ám a finnugrisztikai irodalomban eddig nem vették ezeket figyelembe. Teszi ezt szinte kizárólag saját anyagából kiindulva, a rokonságkutatás elméleti irodalmától szinte függetlenül magát.² Másrészt gondolkodását mégis alapvetően meghatározta az, hogy mely kritériumokban gondolkodhatunk. Az eddig elfogadott csoportkijelölő változókat teszteli, azokról értekezik még akkor is, amikor szemmel láthatóan csak a kutatási tradíció tart életben egy problémát, mint például a nemzetségi vérbosszú létének kérdését.
7. Ahogy mondtam, nem egyszerű örökség a finnugor néprajzé, nem könnyű teljesen kilépni belőle akkor, amikor erre szükség van. Ez ebben az igen bátor könyvben is csak részben sikerült, és be kell valljam, nekem sem sikerült maradéktalanul, amikor a rokonságról írtam (Nagy 2007:36–49, 279–293). A szerző azonban egy nagyon fontos ponton mégis messze meghaladja az eddigi obugrisztikai kutatásokat: szakít azzal, hogy a rokonságról való gondolkodást a rokonsági csoportok létezésének elsődlegessége határozza meg, és elméletét közelíti a hétköznapi valósághoz. Leírásában nem a rokonsági rendszer működik, valósul meg a társadalmi gyakorlaton keresztül, hanem a mindennapi cselekvések rajzolnak ki egy olyan mintázatot, amelyet a kutató rokonsági rendszerként értelmezhet. A kérdés fontosságának megfelelően hadd idézzem erről szó szerint a szerzőt: „A színjai adatok elemzése azt mutatja, hogy az egyes rokonsági csoportok szerveződése időben és struktúráját tekintve változik. A hagyományos értékek és szempontok megtartása mellett a szabályokat újraértékelik a lehetőségek, adottságok függvényében. Egyes csoportok válasza a kihívásokra eltérő lehet. A részletes vizsgálat során ugyan érzékelhető az ágazatszerű, nemzetségszerű, frátriaszerű intézmények léte, ám ezek nem merev struktúrák, hanem a színjai hantik életéhez rugalmasan igazodó keretek.” (264. p.)

8. Figyelemre méltó az is, hogy Ruttkay-Miklián Eszter felismerte, miként tehetnénk egy újabb lépést a rokonság megismerése, megértése felé, hiszen a záróbekezdésekben gyönyörűen érzékelteti, hogy miképpen kapcsolódik össze a rokonsági terminológia a konkrét, megfogalmazható érdekekkel. Bemutatja, hogy miként kezdenek el az emberek rokonsági terminológiát használni egymás közt, miként kezdik el keresni az előbb-utóbb mindenképpen megtalálható rokoni szálakat, amikor az egyiknek szüksége lesz a másik segítségére; illetve hogyan negligálják ezeket a kapcsolatokat, ha azok bármilyen okból vállalhatatlanok számukra. Hiszen – újra a szerzőt idézve – „a rokonság ténye egy olyan látens kapcsolat, amely szükség esetén előhívható a hozzá kötődő elvárásokkal együtt, de pusztán léte nem jelent sokat” (300. p.).
9. Ezért ezt a könyvet igazi mérföldkőnek tartom az obi-ugor nyelvű népek rokonsági rendszerének kutatástörténetében. Olyan mérföldkő, amely összegzi, lezárja mindazt, amit eddig egy bizonyos megközelítéssel elmondhattunk a hanti társadalom működéséről, ugyanakkor megnyitja azokat a kapukat, amelyekben továbbindulhatunk másfajta értelmezések felé. Végiggondolja Csernyecov iskolateremtő kategóriáit, helyenként csak latensen, de értékeli ezek használhatóságát, egy jól körülhatárolható csoport ismeretéből kiindulva eljut egy lehetséges diskurzus végéig. Ezer szállal kötődik Csernyecovhoz és kutatási tradíciójához, eredményeiben mégis lényegileg szakít vele, felszabadítva ezzel a következő kutatógenerációkat is.
10. A gyakran önmagába zárkózó obugrisztikai irodalomban ezt a váltást csak egy ilyen könyv tudja elérni, amit legitimál a szerző lenyűgöző tárgyi tudása és bőséges tereptapasztalata, valamint tisztelete az eddig elért eredmények, az őt megelőző szerzők iránt, s amit legitimál ezenfelül a szerző megkérdőjelezhetetlen nyelvtudása és jártassága is a nyelvészeti problematikákban – hiszen ez a tudomány szak a mai napig alapvetően nyelvészeti érdeklődésű.
11. Érdemes azon is elgondolkoznunk, hogy kié is ez a könyv. Melyik az a közeg, melyik az a tudományos diskurzus, amit megcéloz – hogy a szerző célozza-e meg, vagy megcélozódik a könyv által, azt nem tudom megmondani. Mindenesetre a mégoly óriási magyarországi, magyar nyelvű obugrisztikai irodalmi tradíció ellenére is úgy gondolom, Ruttkay-Miklián Eszter könyvének igazi otthona Oroszország, ahol megjelenése meggyőződésem szerint hatalmas visszhangot váltana ki. Azok a kérdések, amelyekkel a szerző szembenéz, elsősorban az oroszországi irodalom kérdései, az ottani diskurzusokhoz kapcsolódnak, ahogyan az idézett szakirodalom túlnyomó része is oroszországi szerzőktől származik. Az egyes települések történetének ilyen mélységű minuciózus feldolgozása a magyar olvasó számára is bámulatos tudományos tett, még akkor is, ha nem a hanti kultúra az olvasó szakterülete, azonban igazi relevanciája akkor van, ha az orosz nyelvű oroszországi források, történeti, földrajzi, országismereti és statisztikai irodalom közé helyezzük el, hiszen olyan részletes, aprólékos eredményekre jut, amelyek a helytörténeti irodalom legkényesebb elvárásainak is megfelelnek. Úgy vélem, valójában akkor érkezne haza ez a szöveg, ha megjelenne oroszul, és a színejai hantik maguk is olvashatnák, lapozgathatnák, böngészhetnék térképeit és családfáit, hiszen a legtöbbet mégiscsak nekik mondja, a legmélyebb közülük mégiscsak nekik van ehhez. Így a könyv nemcsak a tudománynak, hanem a színejai hantiknak is elsődleges forrásává válhatna – és úgy vélem, ez a cél nem idegen a szerzőtől.
12. Ha a könyv műfaját kívánnám meghatározni, több hasonlat is eszembe juthatna. Azt a metaforát, hogy *etnográfiai detektívregény*, sajnos nem én találtam ki, már hallottam egy másik mű kapcsán, de rendkívül találónak érzem erre a könyvre vonatkozóan is. A második fejezetben ugyanis rendkívül alapos, végtelenül aprólékos, minden kis részletre, még a nem bizonyított, de lehetséges kapcsolatokra is figyelő elemzés olyan, mint egy igazán jól sikerült nyomozás. Az adatok forrásai korlátozottak, ám igen sokszínűek: hivatalos statisztikai források, faluösszeírások, háztartási könyvek, térképek, a Színjén járt legkülönbözőbb kutatók elszórt megjegyzései, a tágan értelmezett környék anyakönyvei mellett bevonódnak a helybeliek élettörténetei, genealógiai visszaemlékezései, közvetlen tudásuk egyes kérdésekről, az ő hipotéziseik, elméleteik, amelyek még ütköztetve lesznek a filológus szómagyarázó gondolatmeneteivel is. Izgalmas,

minden pontján meggyőző nyomozás folyik azért, hogy egy-egy település, egy-egy család történetét vagy a kettő kapcsolatának alakulását – a szó legszorosabb értelmében – nyomon lehessen követni.³

13. De nemcsak érdekesítő az a nyomozás, amelyet a szerző folytat, hanem őszinte is. Éppen emiatt sántít az oly nagy örömmel megtalált *etnográfiai detektívregény* hasonlatom: a történeteket végigolvasva, minden mozaikot összerakva nem mondhatjuk el, hogy minden a helyére került, nem állt össze koherens egésze a családok, falvak története. Mondhatnám azt is, hogy a szerző sem nem Miss Marple, sem nem Colombo, és nem lett meg a gyilkos sem. Ugyanakkor minden meglelt, ami meglehetett. Ami a forrásokból kiolvasható, azt kiolvastuk, a tudásbeli hiányosságokra hihető hipotéziseket kaptunk, egyes kérdésekben akár több lehetséges hipotézist is, vagyis hiányérzet nem maradt, nem maradhatott bennünk. Látjuk, mit tudunk, és pontosan látjuk, mit nem. Hogy Losonczy Anna számomra nagyon kedves gondolatát idézzem: „Tulajdonképpen minden könyv annak a művészete, hogy az ember a lyukakból csinál valami stoppolást. A kultúra olyan, mint az ementáli sajt. Szerintem a lyukakat is vissza kell adni, és nem szabad nagyon koherenciába önteni a dolgot.” (Losonczy 1999:109, 110).
14. Mindeközben sokkal többet tudunk meg a Szinja elmúlt néhány száz évről, elsősorban az utolsó százról, mint azt előre várhattuk, gondolhattuk volna. Sőt, az elérhető írott források értelmezhetőségéről sem gondolkodhatunk ezután úgy, ahogyan eddig tettük: a szerző plasztikusan mutatott rá egyes, eddig megkérdőjelezhetetlennek tekintett adatok működés módjára. Relativizálta például az obugrisztika eddigi rokonságkutatásának alapforrását, a statisztikákban felbukkanó vezetékneveket, és megmutatta, hogy a vezetéknevadásnak mennyi alternatív lehetősége van az alapnak tekintett apaági öröklésen kívül, mint például az anya nevének felvétele, a sokadik házassággal a faluba az előző férj nevét behozó feleség vagy a vőül menéssel együtt járó névváltoztatás a férfiaknál stb. Ezeket figyelembe véve sok mindent újra kell gondolnunk nemcsak a rokonsági rendszer kapcsán, de a finnugrisztikában igen fontos etnikus kapcsolatok kérdésében is.
15. A könyv harmadik fejezete mintegy különálló részként került be a kötetbe, míg az első két fejezet összekapcsolódása szerves, megkérdőjelezhetetlen. Eddig a szerző áttekintette, hogy milyen kategóriák mentén gondolkodtak a korábbiakban a rokonsági rendszerről, és ezek hogyan jelennek meg a színjai anyag fényében, majd egyes falvakra és családokra koncentrálna végigvette, hogy ezek a kategóriák miként határozzák meg a hétköznapiakat, illetve melyek közülük azok, amelyeket egy-egy konkrét esetben meghatározónak gondolhatunk. A harmadik fejezet ezek után a szerző számára oly fontos, kutatási központjaként is értelmezhető település 21. századi életét mutatja be. A részletes falutörténet után a település összetételéről, az ott élők gazdasági tevékenységeiről esik szó a termeléstől a javak áramlásának különböző formáiig. Részletes, minuciózus, ugyanakkor életteli, plasztikus leírás, mely több és kevesebb is egy néprajzi, antropológiai terepleírásnál. Kevesebb talán azért, mert egyedi esetként szerepel, a kapcsolatot az általános tendenciák, a nagy minták és a konkrét falu között az olvasónak kell összeraknia, de több is irodalmi igényessége, elkötelezettsége miatt. Nem példa nélküli szöveg, legközelebbi párhuzamait a szociográfia és az irodalmi szociográfia címszó alatt találhatjuk meg. Tudtommal ilyen életteli szociográfiai leírás hantikról, hanti településről ez ideig nem született – magyar nyelven bizonyosan nem.
16. Itt most fontos annak kiemelése, hogy Ruttkay-Miklián Eszter kötődése ehhez a településhez több, mint a néprajzos kötődése. Ezt a mély kapcsolatot a bevezetőben és az onnan kivágott fülszövegben is nagyon szépen, őszintén bemutatja. A mindenkori terepkutató hánykolódik az otthonosság és az idegenség között, és előbb-utóbb megéri, hogy ez a különbségtétel az ő különbségtétele, felismeri, hogy akár választhatna is a számára elérhető világok között. Ruttkay-Miklián Eszter az a kutató, aki a két világ között lavírozva átlépett egy olyan határt, amelyet a legtöbb kutató nem lép át, és magánéletét is összekapcsolta a terepével.⁴ És ahogyan nyilván magával cipeli ott is az *itthont*, úgy minden mondatában hordozza magában itt is az *otthont*.

17. Ez a határsértés végig érezhető a szövegben. Érezhető az ismeretek helyenként elképesztő mélységén, amit csak olyan ember érhet el, aki nem egyszerűen a megismerésre törekszik, hanem a végleges beilleszkedésre. Érezhető azon a mély elkötelezettségen terepe iránt, amely szinte csak arra jellemző, aki kívülről érkezik egy helyre, és a benne felnövők természetességénél túlfűtöttebben képviseli választott otthonát. A választás hevesége ez a beleszületettség magátólértetődőségéhez képest. Ez az érzelmi többlet végigköveti a szöveget, még akkor is, ha a szerző valójában leplezni próbálja.
18. Gyönyörűen összecseng mondandómmal a harmadik rész utolsó fejezete, amelynek a címe: *Olang: a vég és a kezdet*. Hadd idézzem újra a szerzőt: „A hanti *oleng* szó, amely Ov-olang nevében is megjelenik, mély bölcsességgel egyszerre jelenti a kezdetet és a véget, valaminek az elejét és a végét, sőt egy botnak mondjuk mindkét végét. Távolról nézve Ov-olang a legnagyobb szinjai falu a maga 5-10 lakott házával, apró település egy nehezen járható csónakút végén, ahonnan már a sodrással szemben aligha lehet továbbmenni. Közelről azonban Ov-olang egy lakott hely, ahol mindig – a legnagyobb hidegben és a legszűnyogosabb nyárban is – tartózkodik legalább egy-két ember, ősztől tavaszig pedig több házban is zajlik az élet.” (294. p.) Azt tehát, hogy Ov-olang és a Szinja az Isten háta mögött van-e, vagy éppen a világ közepe, mindenkinek, mindig, mindenhol magának kell eldöntenie.

IRODALOM

CSERNYECOV, VALERIJ NIKOLAEVICH

- 1939 Fratral'noje usstrojsztvo obszko-ugorszkogo obsesztva. Szovjetszkaja Etnografija 2:20–42.
1947 K isztorii rodovogo sztroja u obszkih ugrov. Szovjetszkaja Etnografija 6–7:159–183.

LEHTINEN, ILDIKO

- 2004 Isszledovatel' v pole. In Misszija „odinokogo vengra” (Vozspominanija družej i kolleg o Eve Shmidt). T. A. Voldina – A. D. Kakszin – Sz. N. Neszterova, red. 31–36. Moszkva: IKAR.

LOSONCZY ANNA

- 1999 Szinkretizmus az elméletben, a terepen és a múzeumban. Földessy Edina interjúja Losonczy Annával. Tabula 2(1):105–115.

NAGY ZOLTÁN

- 2007 Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan.

SZOKOLOVA, ZOJA PETROVNA

- 1983 Szocial'naja organizacija hantov i manszi v XVIII–XIX vv. Problemy fratirii i roda. Moszkva: Nauka.

Sántha István: Mindent a hantikról. Hogyan lehet Eszter könyvét olvasni?

19. Egy Szibéria-kutató életében kivételes és szinte egyedülálló pillanat, amikor több évtizedes munkájának eredménye anyanyelvén, önálló monográfia formájában válik elérhetővé a szakmai és a tágabb közönség számára is. A könyv fő tematikáján kívül sok érdekes részlet is napvilágra kerül, melyek megragadhatják az olvasó figyelmét, sőt akár értékes összehasonlító anyagot is szolgáltathatnak saját kutatási problematikájához. Rendkívüli érték halmozódik így fel, bár előfordul, hogy ezt a maga korában még nem tudják megfelelően kezelni, néhány szerző munkája csak hosszú évek, évtizedek múltán kapja meg az azt megillető elismerést. Különösen sajnálatos helyzetben van az a kutató, aki az egyik legközelebbi nyelvrokonunk kultúrájának leírását tűzte ki célul, hiszen nemcsak a tudománynak és a hagyományoknak, hanem a szélesebb magyar közönség és az aktuális politika kívánalmainak is meg kell felelnie, ha mihamarabb sikert akar elérni. Az emberek nagy része örömmel vesz kézbe egy ilyen könyvet, már csak

azért is, mert keveseknek adatik meg, hogy eljussanak Szibériába, és együtt éljenek nyelvrokainkkal, valós, gyakorlati tapasztalatokkal, élményekkel felváltva a mítoszok és legendák meghatározta elvárásokat. De mik is ezek az elvárások? Milyen tudományos hagyományoknak felelnek meg? Hogyan lehet megszabadulni a (nyelv)rokonság mítosza által meghatározott prekonceptióktól, hogy tudományos szöveget hozhassunk létre? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel veheti a könyvet kezébe az olvasó.

20.

Az igazat megvallva egy szociálintropológusnak nem bizonyult könnyű olvasmánynak ez a kötet, annál az egyszerű oknál fogva sem, hogy személy szerint nem rendelkezem finnugrisztikai képzettséggel. Saját szibériai kutatásaim vonatkozásában is találtam érdekes témákat – az ősök képességeinek átörökítése vagy a szellemvilág egyes vonatkozásai –, de mivel a szerző nem használ antropológiai munkákat elemzése során, nem tudtam keretet találni ezek értelmezéséhez. Így az én olvasatom nem lehet más, csak esetleges és töredékes.

21.

A szerző a monográfia fő vonalát két fejezetben bontja ki. Az egyik fejezetben a rokonsági csoportok jellemzőit veszi sorra, mintegy mintát adva (45–144. p.), a másikban pedig a színjai falvak rokonsági csoportjait tárgyalja mint gyakorlati példákat (145–258. p.). A két fejezet nem kimondottan kontrasztos, inkább folytatólagosnak tekinthető. Eszter alaposan feltérképezte, majd interpretálta a finnugrisztika szakirodalmát a tudományágon belül használt kategóriák kifejtésén keresztül. Fáradságot nem ismerve, önmagát nem kímélve összegyűjtötte mindazt, amit tudni lehet a hantik ezen csoportjairól; ráadásul hozzágyűjtve, saját anyagaival kiegészítve tette teljessé ezt a tudáshalmazt. Ám mindezek ellenére az olvasóban mégiscsak jelentkezhet egyfajta hiányérzet, ugyanis a szerző vagy sikeresen összegzi a leírtakat, vagy adatok hiányában nem tekinti teljesnek a képet. Mindvégig vártam, hogy esetleg egy sajátos kritika hátha csavar egyet a dolgokon, és új kérdést hoz a kutatásba.

22.

Nagy örömmel töltött el, hogy bekerült a könyvbe az utolsó fejezet, egyfajta függelék vagy adalék a faluról „a sodrás kezdeténél” (267–297. p.). Naplószerű írásában a 21. század elejére, a jelen eseményeire és problémáira koncentrál inkább, kevesebb a történeti jellegű hivatkozás. Ennek abban áll jelentősége, hogy a jelen anyagai így nem illusztrálják a múlt történéseit, hanem önálló kontextust építenek. Ezekben a szövegrészekben tárgyalja a szerző mindazokat a többnyire rövid, villanásszerű témákat, melyek kilógtak, nem illeszkedtek teljesen a monográfia fő mondanivalóját jelentő két fejezet meghatározta szerkezetbe – stílusukat és tematikájukat tekintve sem. Itt különösen figyelemreméltó motívum az Eszter eredeti kutatási témáját jelentő halászat recens interpretálása. Érdekes megjegyzéseket olvashatunk itt a külső szabályozás meghatározta lehetőségekről, a nem verbalizált szabályok alapján szerveződő munkáról vagy a hal- és vadhús megízlelése iránti vágyról. Ezek tanúbizonyságot tesznek a kutató terepen szerzett észrevételeinek érzékenységéről még akkor is, ha néhol tartózkodott ezen érdekeségek alaposabb kifejtésétől. Elképzelhető, hogy szerencsésebb lett volna ezzel a fejezettel kezdeni az egész monográfiát, mely így nagyobb hatással lehetett volna a többi rész kidolgozására is, bevezetést adhatott volna a további fejezetek olvasatához – bár az sem kizárt, hogy nekem csupán a referáló antropológus énje súgja mindezt.

23.

Az *Előszó* (7. p.), a *Bevezetés* (9–44. p.), a *Befejezés* (299–302. p.), a *Köszönetnyilvánítás* (317. p.) és a *Hivatkozott irodalom* (303–315. p.) azok a részek, melyeket ritkán elemeznek egy referálás keretei között, bár egy gyakorlott olvasó tudja, hogy ezek jelentősége abban rejlik, hogy támpontot adhatnak ahhoz, hogy miként kell vagy lehet olvasni a művet. Miről árulkodnak ezek, mivel járulnak hozzá a könyv értelmezésének elősegítéséhez? Általában a bevezetés (esetünkben inkább az *Előszó*) a művet illető kritikáknak megy elébe, úgy hogy megvonja, kijelöli, szűkíti a mű értelmezési kereteit, egyes elemeket pedig kizár onnan. Jelen kötet *Bevezetésében* a kulturális antropológiát és a részt vevő megfigyelést említi. A finnugrisztikai adatok és ismeretelméleti háttér felvázolása kerül sorra. Szóval az *Előszó*ban és a *Bevezetésben* más-más megközelítést említi a szerző, ezzel utalva e megközelítések eltérő szerepére, nem csak a kutatás és a mű alkotása során. Ez a dilemma a szöveg olvasását is meghatározza. A *Befejezés* kevésbé tekinthető összegzésnek, atmoszféráját inkább a jövő kutatási irányainak kérdései határozzák meg. Ez a rész véleményem szerint inkább az előző, függelék jellegű fejezet (*Falu a „sodrás*

kezdeténél”) folytatásának tekinthető, így a *Bevezetés* és a *Befejezés* nem reflektál igazán egymásra. A *Köszönetnyilvánításban* említett személyek a finnugrisztika tudományának képviselői, talán csak a sorozatszerkesztő és az egyik kiadó személye jelent e tekintetben kivételt, akik antropológusok, noha az utóbbi finnugrista is. A *Hivatkozott irodalom* hasonló tendenciát mutat.

24.

A nem szöveg jellegű anyagok fontos szerepet kaptak a könyvben, mindazonáltal nem érzem magam eléggé felkészültnek, hogy az ábrák, családfák és térképek rendszeréről véleményt alkossak, bár az mindenképpen elmondható, hogy azoknak, akiknek lehetőségük van belemerülni ezen részletekbe, a családfák – az összehasonlító rokonsági rendszerek – iránt érdeklődőknek és a saját kutatással rendelkező finnugor-specialistáknak ezek biztosan hasznosak lesznek. Az ábrákhoz, a családfákhoz és a térképekhez adott magyarázatok (319., 320. p.) betekintést adnak a szerző módszerébe, és talán így kulcsot kaphatunk általában véve a könyv olvasatához is. A máshol fellelt anyagokat Ruttkay-Miklián Eszter saját gyűjtéseivel egészítette ki (319. p.). A könyvben bemutatott fotók nemcsak a hantik életébe vezetnek be, hanem a szerző rendelkezésére álló anyagokban rejlő lehetőségekre is rámutatnak. A szövegrészletek, ahol a fényképek felbukkannak, arra engednek következtetni, hogy a szertartásosság és a női kultúra találkozási pontja közelmúltbeli kutatási érdeklődési téma, míg a halászat inkább már csak múltbeli kedvelt téma, a recens kommunikációs jelenségek szerepeltetése pedig már a jövőbeli kutatás előképe lehet.

25.

Összességében elmondható, hogy sok érdekességgel lettünk gazdagabbak azáltal, hogy Eszter könyve megjelent. Ezenfelül úgy vélem, e kötet elsősorban egy tudományos hagyomány folytatásának, egyfajta tudományos módszertan tudatos megválasztásának vagy mellőzésének problematikájára hívja fel a figyelmet.

Mészáros Csaba: A hanti szempont

26.

Karl Popper a tudományos megismerés egyetlen érvényes módszerének a deduktív bizonyítási eljárást tekintette. A *Logik der Forschung (A tudományos kutatás logikája)* című, 1934-ben megjelent könyvében amellet foglalt állást, hogy a tapasztalati tények csak cáfolni képesek az újabb és újabb hipotéziseket, önmagukban azok létrehozására alkalmatlanok (Popper 1997). Munkája nagy hatással volt az európai tudományosság ismeretelméletére, a néprajzi/antropológiai kutatásokat azonban igen csekély mértékben befolyásolta. Ennek egyik oka az volt, hogy Bronisław Malinowski fellépését követően nehezzé vált a falszifikációs módszernek nevezett eljárás összeegyeztetése a néprajzi/antropológiai kutatás empirikus alapokon nyugvó ismeretelméletével (vö. Leach 1960:120–122). Az antropológia/néprajzkutatás módszertanát a terepmunka során megvalósuló adatgyűjtés és (néhány kivételtől eltekintve) az empiricizmus, érvelését pedig az indukciós módszer jellemezte és jellemzi nagyrészt ma is.⁵ Módszertani könyvek és tanulmányok sokasága segít eligazodni a néprajzi/antropológiai indukció metodológiájában, vagyis abban, hogy a kutató miképpen észleli, rögzíti és közvetíti a terepmunkahelyzet során létrejövő, néprajzi adatként értelmezhető empíriákat, és azokból milyen lépéseket megtéve képes hipotézisek felállítására. Az empiricizmus egészen az 1980-as évekig jószerével a tudományos megismerés egyetlen elfogadott megközelítési módszere volt az antropológiában (Rutherford 2012).

27.

Az állomásozó terepmunkán és részt vevő megfigyelésen alapuló kutatási technika nemcsak a kutatási téma/hely melletti *hosszú távú elköteleződést* igényli a kutatótól, hanem azt is, hogy a terepmunkát *életmódnak* fogadja el. A terepmunka helyzetéből ekkor ugyanis csak ritkán lehet kilépni. A gyűjtési helyzetek nem érnek véget a diktafon kikapcsolásával vagy a fényképezőgép exponológombjának megnyomásával. A kutató együtt eszik, alszik és együtt él azzal a közösséggel, amely a kutatás időtartamára (esetleg azon túl is) befogadja őt. A részt vevő megfigyelésen alapuló, állomásozó terepmunka ezért igen gyakran oda vezet, hogy a kutató személyesen is elköteleződik azon közösség mellett (sőt, esetenként annak tagjává válik), amely eleinte érdek-

lődésének *tárgya* volt. Így az analitikusan szemlélt kutatási tárgy olykor *alannyá* válik, amelyben feloldódik a kutató személye. Ez a folyamat együtt járhat azzal is, hogy a kutató nem a kutatás során bemutatott, megszólaltatott közösség elemzését tekinti elsődleges feladatának, hanem annak tagjaként a közösség *szószólójává* válik.

28.

Ruttkay-Miklián Eszter könyvét olvasva egyértelműen kirajzolódik az a szoros kötődés, amely kialakult a szerző és a Szinja folyó mentén élő hantik között. A közösség tagjai mára a szerző életének részévé váltak, és a hantik is számon tartják őt. Ez nem is meglepő, Ruttkay-Miklián Eszter ugyanis 1992-től kezdve csaknem öt évig végzett terepmunkát a Szinja völgyében. Ez a terepmunka nemzetközi viszonylatban is kiemelkedően hosszú és alapos, a hazai Szibéria-kutatásban pedig csak Schmidt Éva kutatásaihoz hasonlítható. Az azóta eltelt húsz évben a szerző a gyűjtési adatok páratlanul gazdag sokaságát halmozta fel, amelyet a tudományos publikációk mellett változatos formákban (fotók, kiállítások, online adattár)⁶ tett közkinccsé.

29.

A terepmunka hossza, a személyes kötődés ereje, illetve az empirikus adatok példátlan gazdagsága szinte arra predesztinálja a szerzőt, hogy a kutatás feldolgozása során az antropológiai hipotézisek cáfolása/megerősítése helyett a gyűjtött anyagokat a saját hangjukon szólaltassa meg. Éppen ezért meglepő az, hogy Ruttkay-Miklián Eszter könyve egy tudományos paradigma, közelebbről az obi-ugor népek társadalomszervezetének kutatása során az 1950-es évekre megszilárdult fogalmi rendszer alkalmazhatóságát teszi mérlegre. Ezt a törekvését a szerző a könyv *Bevezetőjében* (9. p.) rögtön egyértelművé teszi az olvasó számára. A kötet felépítése is – az első három nagy fejezetben – azt a logikát követi, amelyet a deduktív érvelés egy tudományos paradigma kritikája során megkíván. A bevezető fejezetben (9–44. p.) a forrásismertetést követően a szerző megadja azt a tíz szempontot/szervezőerőt (35., 36. p.), amelyek mentén a továbbiakban a színjai hantik rokoni csoportjait leíró, a Lewis Henry Morgan nyomán Valerij Csernyecov által az 1950-es évekre kidolgozott fogalmi rendszert tisztelni kívánja. Az ezt követő fejezetben (*A rokonsági csoportok jellemzői*) mind a tíz szempontról részletesen ír. A harmadik fejezetben (*Rokonsági csoportok a színjai falvakban*) egyenként veti össze az egyes lokális-rokoni csoportokat az első két fejezetben bemutatott tíz „szervezőerővel”, amelyek talán társadalmi hatóerőkként (*agency*), vagyis ez esetben az egyének között a rokonságra hivatkozó, együttműködésre felhívó motivációs erőkként értelmezhetünk.

30.

A szerző már a kötet elején leszögezi, hogy az általa kritika alá vont rokoni csoportokat leíró modell nem alkalmas a mai hanti rokoni csoportok és kapcsolatok leírására. Előfeltevése szerint „sem a kategóriákon (ágazat, nemzetség, frátria) keresztül, sem az egyes csoportokat öszszetartó kötelékek mentén (pl. azonos vezetéknév használata, közös kultusz megléte) nem lehet általános szabályt kialakítani” (34. p.) a hanti társadalomszervezetre vonatkozóan.⁷ A Valerij Csernyecov által kidolgozott, frátriákon, nemzetségeken és ágazatokon alapuló hanti rokonsági rendszer (Csernyecov 1939) nyilvánvaló alkalmatlansága azonban nem arra sarkallja a szerzőt, hogy egy másik, esetleg a színjai hanti rokonsági csoportok plasztikusabb leírására alkalmas értelmezési keretet alkalmazva/alkotva írja le a 21. századi színjai hantik társadalmi életét. Ehelyett a társadalmi szervezetet a kötet első fejezetében meghatározott tíz „szervezőerő” mentén vizsgálva megállapítja, hogy azok a Csernyecov tételezte rokoni csoportok (frátriák, nemzetségek és ágazatok) különböző szintjeiig „hatolnak le” (34. p.).

31.

Így azonban nem derül ki az olvasó számára, hogy miért is releváns kategória a nemzetség, az ágazat vagy a frátria a hantik rokoni csoportjainak kutatásában, ahogyan az sem világos, hogy a hantik maguk milyen keretek között képzelik el, élik meg rokoni kapcsolataikat. A harmadik fejezet zárókövetkeztetése sem segít az eligazodásban az olvasónak, amely szerint a frátria, a nemzetség és az ágazat olyan (történeti?) csoportok, amelyek a 19. században fontosak lehetnek, de mára veszítettek jelentőségükből, átértékelődtek. A hantik ma „rugalmasan igazodó kereteknek” (264. p.) tekintik e rokoni csoportokat. A kérdés az, hogy mihez és hogyan igazodnak ezek a keretek. Milyen esetekben fontos a rokoni kapcsolatok felkutatása, ápolása, az arra való hivatkozás egy hanti számára?

32.

A hantik maguk bizonyosan nem a *frátria*, az *ágazat* vagy a *nemzetség* kifejezést használják saját társadalmi formációik leírására, hanem saját, hanti szavaikat.⁸ A *frátria*, az *ágazat* vagy éppen a *nemzetség* olyan, a rokonságkutatásban használatos analitikus kategóriák, amelyek egy-egy megfigyelt társadalmi formáció leírására többé vagy kevésbé alkalmasak. Nem émikus kategóriák. E kategóriák hasznossága, megvilágítóereje az 1960-as években a fellendülő melanéziái rokonságkutatások kapcsán került elsőként mérlegre (Kuper 1982). Az 1960-as években kialakult kritikai szemlélet szerint jól körvonalazható az a tudományos paradigma, amely érdekelt volt abban, hogy ágazatokat, nemzetségeket, törzseket tételezzen fel a történelem nélküli társadalmak leírásakor. Szintén a rokonságkutatás egy korai (koloniális jellegű) paradigmájához tartozik az osztályozó és a leíró rokoni terminológiai rendszerek feltételezése és annak a civilizált európai „leíró” jellegű rokonsági rendszerektől való megkülönböztetése. Éppen ezért, úgy gondolom, szerencsésebb lett volna elkerülni az „osztályozó” rokonsági rendszer elnevezést a hanti rokonsági terminológiai rendszer bemutatása során. Egy rokonsági rendszer osztályozó jellege ugyanis semmit nem mond el a helyi rokoni viszonyokról, ugyanis minden rokonsági rendszer egyszerre tartalmaz „osztályozó” és „leíró” elemeket.

33.

Habár a deduktív érvelés során a gazdag empirikus anyag olykor felülkerekedik a zárt elméleti kereten, a szerző – sajnos – hagyja magát gúzsba kötni a rokonságkutatás egy korai elméleti kerete által, amely – úgy tűnik – alig segíti a felgyűjtött igen gazdag néprajzi anyag értelmezésében. Már az első három fejezet olvasásakor kiderül, hogy a 21. századi színjai hantik rokonsági viszonyokra hivatkozó kapcsolatait és az azok alapján konstituálódó csoportjait csak rendkívül durván képes megragadni a morgani–csernyecovi fogalmi rendszert használó analitikus szemlélet. A szerző szerint a kötet legfontosabb következtetése az, hogy a Csernyecov által javasolt rokonsági rendszer ma már nem képes hatékonyan leírni a színjai hantik rokonsági csoportjait és rokoni kapcsolatait. Az a végső következtetés a 264. oldalon, hogy a „rokonsági csoportok szerveződése időben és struktúrájában változik”, valamint az, hogy a hagyományos szabályok megtartása mellett egyes szabályokat újraértékelnek a hantik, olyan kijelentések, amelyek a néprajzkutatók számára nem feltétlenül nyújtanak új információkat.

34.

A kötet második fele mintha független lenne a korábbi három nagy fejezettől. A negyedik (*Falu a sodrás kezdeténél – Ov-olang-kurt a XXI. század elején*) és az ötödik (*Befejezés*) fejezet megfogalmazásában, célkitűzésében is elkülönül a könyv első 264 oldalától. Ebben a két fejezetben a szerző leszűkíti a fókusz egyetlen település, Ov-Olang-kurt 21. századi életének leírására. Nem kívánja mérlegre tenni a frátriák és nemzetségek relevanciáját. Inkább a kutatás hosszú éveit megfigyelt mindennapi élet leírására törekszik közel negyven oldalon keresztül. A leíró jelleget csak megerősíti az olvasóban az is, hogy e két fejezetben egyetlen hivatkozás bukkan fel – egy helyismereti munkára utalva. Vagyis a szerző (szerencsés módon) elhagyja azt a szűkre szabott kutatási keretet, amelybe könyve elején a hanti adatokat berekesztette. Annak ellenére, hogy helyette nem javasol más értelmezési keretet, számomra e két fejezet olvasása okozta a legnagyobb örömet.

35.

A szerző e fejezetekben szinte felszabadul, és életszerűen, izgalmasan, gondolatindító módon írja le az ov-olang-kurti közösség mindennapi életét. Remek fejezetek követik egymást: a vendégljárásról vagy a kereskedelemről írott alfejezetek például rendkívül tanulságosak. A hivatkozások hiánya nem jelenti azt, hogy a szerző teljesen eltekint a helyi mindennapi élet folyásának értelmezésétől. Az *Olang: kezdet és vég* című alfejezet egy olyan sajátos értelmezési lehetőséget vázol fel, amely párba állítható azokkal a kortárs Szibéria-kutatásokkal, amelyek az etnicitás helyett a marginalitást tekintik a közösségek mindennapjait meghatározó tényezőnek (Ssorin-Chaikov 2003). Ez a könyvben felvetett értelmezési keret azonban nem a nemzetközi antropológiai/néprajzi szakirodalom örökségének része, hanem egy hanti kategória továbbgondolása. A kezdetet és a véget, a peremhelyzetet és a központiséget együtt, egyszerre szemlélni képes metafora révén ábrázolja az ov-olang-kurti közösség helyzetét Ruttkay-Miklián Eszter.

36.

Egy kötet lezárásakor ugyanakkor elvárás lehet az is, hogy a szerző elhelyezze művét az aktuális szakmai diskurzusok közegében. Ruttkay-Miklián Eszter munkájában nem kap útmutatást az

olvasó arra vonatkozóan, hogy a kötetben levont következtetéseket miként lehet értelmezni a *rokonságra vonatkozó kutatások kontextusában*.

37.

Csak egyetlen példát említek arra vonatkozóan, hogy miképpen segíthette volna a leírt adatok kontextualizálása a megértésben az olvasót és a szerzőt. Remek és rendkívül gondolatébresztő a könyvnek az az alfejezete (*Reinkarnáció*), amely a leszármazás, a rokoni kapcsolat során átadott (elnyert) lélekre vonatkozik. A szerző azonban következetesen távol tartja magát attól az igen gazdag szakirodalmi hagyománytól, amely e kérdést az elmúlt fél évszázadban részletesen vizsgálta. A rokonság közösségét megteremtő (materiális vagy nem materiális jellegű) szubsztancia, amelynek átadása, megöröklése, kölcsönös birtoklása hivatkozási alapot teremthet a közös cselekedetekre, az együttműködésre (vö. Schneider 1968; Carsten 2011; Sahlins 2012), olyan értelmezési lehetőséggel gazdagíthatta volna a színjai hanti adatokat, amelyek ismeretében talán mélyebb, sűrűbb leírást lehetett volna adni a léleköröklés (reinkarnáció) jelenségéről. Ez különösen azért szembeötlő, mert a szerző úgy használja a hantik számára külsődleges és analitikus szempontokat képviselő „szubsztancia” kifejezést az elemzés során, hogy az arra vonatkozó antropológiai diskurzusokról tudomást sem vesz. Ennek megfelelően számos kérdésre nem kap kielégítő választ az olvasó. Hogyan részesülnek az ősök lelkéből (személyiségvonásai-ból, tehetségéből) azok a leszármazottak, akik nem tekinthetők az eltávozott személy reinkarnációjának? Mennyiben ismerhető fel az apa, nagypapa, nagymama, távoli ős lelke, személyisége a leszármazottakban? Ha pedig ilyen közösség, kölcsönös birtoklás nem jön létre, akkor valahogyan mi is az a szubsztancia, amelyből a rokonok részesülnek?

38.

A néprajzi/antropológiai szakirodalomtól való távolságtartás, valamint az, hogy a szerző nem kívánja belehelyezni a kötetet a kortárs antropológiai diskurzusokba, számomra azt sugallja, hogy a kötet igazából nem a szélesebb értelemben vett kutatói közösségnek íródott. A fejezetek többszöri elolvasása és a mellékletek átlapozása után egyre erősebbé vált bennem az a meggyőződés, hogy a kötetben foglalt genealógiai, néprajzi és történeti adatok leginkább azoknak lehetnek fontosak, akik ezt a területet és a színjai hantikat jól ismerik, vagy szándékukban áll, hogy még jobban megismerjék őket. Talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy a kötet a hanti értelmiség számára válhat igazán fontossá. A szerző olyan gazdag és részletes genealógiai, történeti ismereteket közöl, örökít meg, amelyek ma már a helyiek számára is nehezen hozzáférhetők. A kötet orosz nyelvű kiadása, azt gondolom, komoly visszhangot vált majd ki az oroszországi finnugrisztikában.

IRODALOM

CARSTEN, JANET

2011 Substance and Relationality: Blood in Contexts. *Annual Review of Anthropology* 40:19–35.

CSERNYECOV, VALERIJ NIKOLAEVICH

1939 Fraternal'noje usstrojsztvo obszko-ugorszkogo obsesztva. *Szovjetszkaja Etnografija* 2:20–42.

JARVIE, I. C.

1975 Epistle to the Anthropologists. *American Anthropologist New Series* 77(2):253–266.

KUPER, ADAM

1982 Lineage Theory: A Critical Retrospect. *Annual Review of Anthropology* 11:71–95.

LEACH, EDMUND RONALD

1960 The Epistemological Background to Malinowski's Empiricism. *In Man and Culture. An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski*. Raymond Firth, ed. 119–138. London: Routledge and Kegan Paul.

POPPER, KARL

1997 A tudományos kutatás logikája. Budapest: Európa.

RUTHERFORD, DANILYN

2012 Kinky Empiricism. *Cultural Anthropology* 27(3):465–479.

Ruttkay-Miklián Eszter: „Hogy lennének a kutatók egyformák?” Válaszok és kérdések a könyvemre adott kritikák kapcsán

39.

A színjai hantik mások számukra furcsa szokásait, nyelvét, viseletét, tetteit kétféle alapállásból értékelik: hol azzal a kizárólagossággal, hogy „de a miénk az igazi (vagy a legjobb, legszebb, legtisztább stb.)”, hol pedig azzal a toleranciával, hogy „hogyan lennének az emberek egyformák?” (Idézem is a kritika alá vont könyvemben: 300. p.) Azt gondolom, hogy a néprajzos és/vagy antropológus (a továbbiakban: kutató) számára e két szempont némiképp tréfás egyesítése a követendő: kizárólag toleránsnak kell(ene) lennie. Ráadásul nemcsak a terepen, a kutató kultúrával szemben, hanem a tudományos világon belül is. A könyvemről írott fenti három vélemény egyrészt eltérő szempontú és minőségű, másrészt tartalmaz közös elemeket. A dicsérettől a számonkérésig széles a paletta, ami azt mutatja, hogy valóban érdemes beszélni róla. Míg Nagy Zoltán érzékelni és értékelni tudja a hantikról szóló szakirodalomhoz képest történt apró elmozdulásokat, Mészáros Csaba és Sántha István (és velük együtt az olvasók többsége) számára egyes részletek természetesen csak akkor relevánsak, ha az általuk kutató kultúrákkal párhuzamba állíthatók, vagy általános következtetésekhez vezetnek. Mindhárman értékelik a terepadatok mennyiségét és minőségét, jónak tartják az egy falu mai életéről írt fejezetet, ugyancsak mindhárman kevesellik a munka tudományos beágyazottságát.

40.

A kritikák egyik részével – elsősorban a tudományos beágyazottságra vonatkozóval – egyet kell értenem, a másik része az, amelyre válaszolni kívánok. A magam részéről a bírálatok alapján az vált nyilvánvalóvá, hogy a könyv fogalmazása, hangsúlyozása, szerkesztése nem adja vissza pontosan az általam bemutatni kívánt gondolatmenetet, hiszen többször olyat kritizálnak bírálóm, ami szándékaim szerint nincs benne a könyvben, többször pedig olyat hiányolnak, ami szerintem benne van.

41.

A magam részéről könyvem egyfajta terepismereti minimumnak tekintem: belépő a színjai hanti világba, térkép, ki kicsoda lexikon, használati utasítás. Az a szükséges alaptudás, amely nélkül – szerintem – nem kutathatjuk a színjai hantik életének részleteit. Egy hosszú távú, részt vevő megfigyelésen alapuló kutatás ütemezése az én elképzeléseim szerint a terep – emberek, nyelv(ek), helyek, témák – megismerésével kezdődik, amit szerencsés esetben érdekes résztemák vizsgálatának sora követ. Annak ellenére ez a sorrend, hogy valójában a résztemák vizsgálata az a cél, amely miatt az egész kutatás indul. A megismerés folyamatára a Nagy Zoltán által idézett sajtó és lyukai hasonlatra reflektálva: szerintem nem lehet a tortáról a habot önmagában kutatni. Hozzá tartozik a piskóta, amely jó esetben puha, omlós, de bizony lehet szikadt, száraz, nyögve nyelős is akár, ha nem szívja magába a könnyed krémet, s nem díszíti a hab. Piskóta hiányában azonban a krémet és a habot egyszerűen nem tudjuk hova kenni.

42.

Az antropológiai kurzusok első óráin kerül sor a részt vevő megfigyelés bemutatására, valamint az alapadatok felvételének fontosságára. Ennek módszere természetesen sokféle lehet, attól függően, hogy a kutató csoportról milyen előzetes ismeretekkel (statisztikák, térképek, lakosságadatok, névsorok, nyelvismeret stb.) rendelkezik a kutató.

43.

Számomra ez a könyv ezeknek az adatoknak az értelmező rendszerezését jelenti. Annak a megismerési folyamatnak az összegzése, amelynek során igyekeztem megérteni, hogy mit jelenthet a színjai hantik között, ha elhangzik egy rokonsági terminus, ha azonos két vezetéknev, ha

együtt mennek el egy áldozatra, mi következik abból, hogy ki melyik faluban lakik. E folyamat során adatokkal és (verbalizált vagy kikövetkeztetett) szabályokkal találkoztam, amelyek együtt, egymásra utalva nyertek értelmet. A meg- és felismerésben nyilván meghatározóak voltak szakirodalmi ismereteim mind nyelvi, mind néprajzi téren. Bizonyára voltak olyan kész „dobozok”, amelyekbe megkezdtém a rendszerezést, és ezek egy része alkalmasnak is bizonyult a tárolásra (például a rokonsági terminológia többsége, a hanti nyelv leírásai), sok esetben viszont saját zsákokat kellett szereznem, hogy beleférjenek az információk (például a rokonsági terminológia csoportok közötti használata, egyes fogalmak jelentése). Amikor érdemesnek találtam, átöntöttem a dobozok tartalmát zsákokba (például a reinkarnációt a névadás és a lélek-képzetek dobozából a rokonság határát kijelölő jegyek zsákjába), és ott tárolom őket azóta is. Bírálói e rendrakási kísérleteimet értékelték is, bár nyilvánvalóan a nagy zsákok jobban látszanak, mint a kis zacskók, amelyek szintén ott állnak a raktárban. Sokszor azt vettem észre, hogy ugyan a doboz nem alkalmas igazán a tárolásra, de a zsák sem lenne jobb. Komoly probléma a rendrakásban: érdemes-e szétbontani azt, ami valahogy el volt pakolva, ha nem tudunk jobb tárolási módot? Kiborítsuk-e a doboz tartalmát, ha lötyög benne, vagy éppen nem lehet becsukni a fedelét? Átrakjuk-e zsákba, ha törékeny, éles sarkai vannak, vagy éppen állítva kell tárolni, különben kifolyik? Van-e olyan polcrendszerünk, raktárunk, amelyikben doboz és zsák nélkül úgy tudjuk elrakni a dolgokat, hogy megtalálhatók, áttekinthetők, értelmes rendbe rendezettek legyenek – vagy legalábbis jobb úgy, mint ha dobozban lennének?

44.

Be kell vallanom, hogy minden háziasszonyi kreativitásom ellenére a polcrendszert nem építettem meg. Lehet, hogy nem is építeni kellett volna, csak rátalálni és megrendelni az antropológiai polckatalógusból, de nem láttam megfelelőt – bírálói sem javasolnak típust. Ehelyett annyit tettem, ami egy alapos háziasszonytól vagy raktárostól elvárható: kinyitottam az összes dobozt. Volt, amelynek tartalmát átöntöttem zsákba, a többiben rendet raktam, leporolgattam, ami benne van, mellé raktam azokat a szerintem odatartozó dolgokat, amelyek eddig szanaszét heverték, sőt, hoztam kintről is holmit a raktárba. A dobozon rajta hagytam az eredeti – Reguly, Munkácsi, Csernyecov, Steinitz, Schmidt Éva, Perevalova által ráragasztott – címkét (nemzetség, frátia, lokalitás, vérrokonság stb.), de mellé írtam egy használati utasítást: szűrős, törékeny, folyékony, lötyög. Találtam olyan dobozt, amely üres volt, bár volt címkéje: abba is jutott egy-két apróság (például a nemzetségi vérbosszú feliratúba a csoportos átok). Törekedtem arra, hogy hantiul is érthető formában készítsem el a feliratokat, hiszen valóban – mint bírálói is írják – talán őket érdekelheti legjobban, mi van a raktárban (családfák, térképek, archív anyagok, a könyvhöz csatlakozó honlap audiovizuális anyagai).

45.

A munka végeztével azt biztosan állíthatom, hogy nagyobb a rend és a tisztaság a raktárban, mint volt. Átrendezés helyett nagytakarítás volt, de ennek is van látszata: befért egy csomó eddig nem is ismert tárgy, látszik, hol van még hely, melyik dobozra nem lehet rácsukni a fedelét, és a dobozok mellett látható néhány zsák. A korábbi címkék és az új használati utasítás alapján egyrészt meg lehet találni a tárgyakat, másrészt akár át lehet rendezni a raktárat, nem csak nekem.

46.

Biztos jól jönne a villanyvilágítás, és a molyirtó sem ártana, más talán máshogy csinálta volna, de a jelen körülmények között az ajtóból visszanezve határozottan elégedett vagyok a raktár állapotával.

JEGYZETEK

1 A legösszefoglalóbb munka erről: Szokolova 1983.

2 Ez, a rokonságkutatás irodalmának kimaradása kritikaként is értelmezhető. Ugyan sok irányba eljut a szerző a saját tapasztalatából kiindulva, de az elméleti irodalom ismerete megkönnyítette, finomította volna útkeresését, belekapcsolta volna könyvét egy bőséges nemzetközi diskurzusba, ezáltal új kapukat nyitott volna előtte.

3 A nyomozás időnként valójában még ennél is izgalmasabb. Ahol lehetőség van rá, ott nemcsak családok és falvak jelennek meg, hanem afféle mikrohistóriai mozaikokként egyes emberek élettörténetei, tragédiái is felsejlenek. Rendkívül érdekes és meggyőző például, ahogy a hanti Lara-kurt település nevének történetét összekapcsolja Jurjev 1852-es leírásával, aki a Szinja és a Vojkar között pusztító lépfenejárvány egyik áldozataként említ meg egy bizonyos „gazdag osztják Larát” (199., 200. p.). Vagy hasonlóan tanulságos, ahogyan felvillantja annak az orosz férfinak, szökevénynek a történetét, aki hanti nőt vett feleségül, annak nevét is felvette, és virágzó gazdaságot alakított ki maguknak Nim-vos-kurtban. A könyvből idézve: „Szorgalma lett a veszte: az 1930-as években kulákként vitték el »öt teli lovasszánra való ingóságával« együtt, és sosem tért vissza.” (228. p.)

4 Elhallgathatatlan, hogy ez a hozzáállás nem volt idegen a szerző mesterétől, Schmidt Évától sem, akit Ildikó Lehtinen a „going native” antropológus mítoszaként értelmez (vö. Lehtinen 2004).

5 Ez egyes szerzők szerint az antropológiai kutatás elméleti hiányosságainak egyik legfőbb oka (Jarvie 1975).

6 <http://hantisirn.nytud.hu/hu>; letöltés: 2013. október 3.

7 A harmadik fejezet összefoglalásában (263., 264. p.) később ugyanerre a következtetésre jut a szerző.

8 David Schneider 1984-es munkájának bevezető fejezetében éppen azt a kutatói magatartást kritizálja, amely a rokonságkutatás analitikus kategóriáit a kutatástól független entitásként kezeli.